

הרב ישראל קרויס
מח"ס ראשית ישראל, בורו פארק

מתי נגנזה התכלת ומדוע (מיוסד על דברי המדרש והזוה"ק)

ידוע הדבר ומפורסם הענין בין העוסקים בענייני תכלת, דברי מדרש במדבר רבה (שלח פרשה יז, ה): "ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנז".¹ ויש להעיר ולהבין בכמה דברים בענין זה והמסתעף וזה החלי בעזה"ת.

- א. יש להתבונן מאי קא משמע לן המדרש בזה "דהתכלת נגנז", וכי חדשות בא להשמיענו, והרי עינינו רואות שאין התכלת מצוי, ומה אתי לאשמועינן.
- ב. העץ יוסף (שם) פירש (עפ"י רש"י במקום אחר) שנגנז היינו נשתכח, וצריך עיון למה הוציא הדברים מפשטן שנגנז ממש.
- ג. ראיתי מי שדקדק בלשון המדרש שכתבו "דהתכלת נגנז", דהוה ליה למימר שהחלזון נגנז, שהרי התכלת אינו אלא צבע היוצא מהחלזון, ומעתה אין המדרש אומרת אלא דרשוני.
- ד. גוף דברי המדרש שכתב שהתכלת נגנז צריך עיון, דנראה שגם אחר חתימת המדרש היה התכלת מצוי, שהרי כתב הרמב"ן עה"ת (ראש פרשת תצוה)² "והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש" וכו'.
- ה. כתב המגן אברהם (סי' תקנה) דהא דאין מתעטפין בציצית בט' באב בשחרית זהו "משום דכתיב 'בצע אמרתו' ומתרגמינן³ 'בזע פורפירא דיליה'".⁴ ולא ביארו האחרונים מה ענין ציצית אצל פורפירא.

¹ וכן הוא בתנחומא.

² ועיין עוד במלחמות (שבת יב). עכשיו "במקומות הללו" וכו'.

³ לכאורה כוונתו לדברי המדרש המובא לקמן, וכן הוא ברא"ש, בטור ובביאור הגר"א.

⁴ והנה בסי' תקנט (סע' ב) הביא הרמ"א (מספר המנהגים לרא"ט) דגם מסירין הפרוכת מהאי טעמא, ויש לעיין איך הובאו שני דברים הנ"ל להלכה, הא קיימא לן שאין למידין שני דברים מפסוק אחד [כמבואר בתוספות (שבת פח. ד"ה אמר)] וגם מה השייכות בין אחד לחבירו. והנה במסכת גיטין (נו:) איתא שכשנכנס טיטוס הרשע לקודש הקודשים נטל סייף וגידר את

ו. ידוע מה שכתב האריז"ל⁵ שהתכלת אינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים.⁶ וכבר הקשו⁷ על זה מהא דמצינו להדיא בגמרא⁸ דכמה מאות שנה אחר החורבן (כל תקופת האמוראים עד רבנן סבוראי) עדיין היה להם התכלת, ואם כן איך אמר שהתכלת נגנז לאחר החורבן. ועוד צריך עיון מה עניין ביטול התכלת לחורבן בית המקדש.⁹

הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא וכו', וקשה איך היה כח לאותו רשע לעשות דבר כזה ובפרט במקום המקדש, והתירוץ פשוט כמו דאיתא בסנהדרין (צו:): "דהיכלא קליא קלית קימחה טחינה טחינת" (פירש"י שכבר נגזר עליהם על כך), ועל פי זה על כרחך צריך לומר דגם על הפרוכת נגזרה שתיקיע, ולפי מה שיתבאר לקמן יש לומר שזה היה כשקיע הקב"ה הפורפירא העליונה דיליה, שאז נסתלק הקדושה מהפורפירא דלמטה ועל ידי זה היה לו הכח לקרעו הפורפירא (פרוכת) פה למטה.

ולאור כל הנ"ל מובן שאין זה שני דברים נפרדים אלא דבר אחד התלוי בחברו, ושפיר יכולים ללמוד שניהם מפסוק אחד.

⁵ שער הכוונות (ציצית דרוש ד').

⁶ ויש להביא רמז שתכלת מישך שייכי לבית המקדש שהרי שני בתי מקדש עמדו ת"י ות"כ שנה ובנוסף על כל אחד עשרה (רמז ל"ס – שיעור קומה – אשר במ"ק עולה אחד רמז לאחדותו הפשוט השוכן במקום המקדש) יהיה מספרם ת"כ ות"ל אותיות תכל"ת. והא דיכולין להוסיף י' ברמז הציצית יש ללמוד מיניה וביה מדברי רש"י בפרשת ציצית (פר' שלח) שכתב שציצית בגימטריא ו' מאות, אף שבתורה כתוב ציצת חסר י' (וכבר הקשו עליו התוספות [מנחות לט.]. הרמב"ן ועוד), ומכל מקום מבואר שיכולין להוסיף י' מאיזה טעם שיהיה. שוב ראיתי במצת שמורים שכתב: "והיא לרמז כי המלכות הזו הנרמזת בתכלת גם היא כלולה מעשר ספירות והם עשרה הוי"ת". ודבריו מיוסדים על מש"כ בזה"ק (פנחס, רכו:): "דאיהי תכלת דעשר ספיראן וכו', עי"ש עוד והבן.

⁷ עיין עין התכלת (דף קל.).

⁸ עיין מנחות (לט:;. מב.). ושו"ת ישועות מלכו (או"ח סי' א.).

⁹ עיין שו"ת ישועות מלכו (סי' ג) ודברי יואל (יו"ד סי' מד אות ג) שנתנו קצת טעם לזה, ומכל מקום אף לדבריהם אינו מבואר למה היתה צריכה להיגנז.

ובספר מצת שמורים מצאתי בזה ביאור, וזל"ק: "סוד אחר בענין התכלת כי תכל"ת בגי' שנא"ת הנ"ם [עה"כ, וכ"כ בפי' ר' אפרים (שלח)], כי מי שזהיר בתכלת הוא מכפר על שנאת חנם וכו'. והנה ידוע מה שארז"ל (יומא ט:): שלא נחרב הבית אלא בשביל שנאת חנם, ולכן קודם לכן שלא היה שנאת חנם ביניהם נתגלה החלזון וכו' היו צובעים התכלת. ועי" הכח של מצות תכלת היו ישראל גוברים על כל אומה ולשון שבעולם כנו', כי התכלת הוא מכלה הכל שהוא דין קדוש ונורא שממית החיצונים, אבל אח"כ שהיה בין ישראל עון של שנאת חנם שהוא במספר תכל"ת שיש לו תמיד שנאה עם החיצונים הנקרא חנם כנודע, והם פגמו בו, תיכף התחיל להסתלק אותה הארה של תכלת למעלה".

ונראה לתרץ כל זה בהקדם מה דאיתא במדרש איכה¹⁰ על הפסוק 'בצע אמרתו'¹¹:

רבי יעקב דכפר חנן מפרש ליה מהו בצע אמרתו, מבזע פורפירא שלו.

ובזוה"ק¹² איתא:

בצע אמרתו, דבזע פורפירא דיליה... וביומא דאתחריב בי מקדשא בזע לה, בגין דהאי פורפירא איהי יקרא דיליה ותיקונא דיליה ובזע ליה.

ומעתה יתיישב הכל על נכון בס"ד, דהרי מבואר במדרש¹³ שפורפירא הוא שם לבגד של תכלת, ואם כן כיון שהקב"ה קרע את בגד התכלת שלו שוב אינו ראוי ונכון שאנו עבדיו נלבש בגד חשוב כזה (ודי לעבד שיהיה כרבו). או יש לומר שכיון שישראל חטאו שוב אינם ראויים ללבוש התכלת, כדאיתא במדרש¹⁴: "ישראל כל זמן שהיו עושין רצונו של הקב"ה, כתיב (יחזקאל טז, י) 'ואלבישך רקמה', ר' סימא אמר פורפירא... ובזמן שאין עושין רצונו של הקב"ה מלבישך בגדי בדדין, הדא הוא דכתיב 'איכה ישבה בדד'".

ולפי זה יש לבאר שבא המדרש ללמדנו שהיתה בזה גזרה מן השמים שתשתכח מאתנו עשיית התכלת (אבל לא היתה גזרה על החלזון שייגנו, שהרי החלזון לא חטא). ומהא שכתבו שהתכלת נגנו ולא החלזון, מזה גופה הוכיח העץ יוסף שכוונתו שתשתכח עשיית התכלת (שהרי התכלת אינו אלא צבע ולא שייך לומר עליו שנגנו וכנ"ל). ובזה מתורצות קושיות א-ג דלעיל.

ומה שמצינו שעדיין היה להם התכלת אף לאחר חתימת המדרש, אין זה קושיא, דאף שבו ביום נגזר על התכלת שתשתכח מאתנו, מכל מקום פשוט ומוכן

¹⁰ איכה רבה פרשה א, א (וכעין זה שם פרשה ב, כא).

¹¹ איכה ב, יז.

¹² נח (סא:).

¹³ אסתר רבה פרשה י, יב, על הפסוק "ומרדכי יצא בלבוש מלכות תכלת" (ח, טו): "מה המלך

לובש פורפירין, כך מרדכי לבש פורפירין".

¹⁴ איכה רבה פרשה א, א.

מאליו שנמשך הרבה זמן עד שאזלה כל התכלת הישנה שהיה להם מכבר, וע"י גזירת הרומאים שאסרו להם להשתמש בתכלת עד שבסוף נשתכח לגמרי. ומתורצת קושיה ד.

ולכן אין מתעטפים בציצית בט' באב בשחרית, כיון שאז קרע הקב"ה את התכלת שלו (פורפירא), וגם אנו עושים זכר לזה ואין מתעטפים רק במנחה. ומבוארת קושיה ה.

ברם עדיין צריך להבין למה באמת קרע הקב"ה את בגד התכלת שלו, ואיזו טובה היתה בזה לכלל ישראל עד שצריך להודיענו על דבר זה. ואולי יש לומר עפ"י מש"כ בזה"ק¹⁵ "שתכלת איהו דין", ולכן קרע את הדין ובוה נמתק ונתבטל (המתקת הדינים בשורשם).¹⁶

ומכל מקום עדיין יש לשאול למה באמת מתעטפים בטלית במנחה אף שבט' באב נתבטל לגמרי הטלית של הקב"ה, ואם כן מן הראוי שגם אנו נתבטל מעיטוף הטלית על כל פנים כל אותו היום (ואינו דומה לתפילין שמחויב להניחם בכל יום). והנראה בזה עפ"י מש"כ בזה"ק¹⁷:

ומכאובין דסבילו עמיה דמשיח, וכדין פורפירא לביש, ותמן חקיקין ורשימין כל אינון קטולי דשאר עמין עכו"ם בההוא פורפירא, וסליק ההוא פורפירא לעילא ואתחקק תמן גו פורפירא עלאה דמלכא, וקודשא בריך הוא זמין לאלבשא ההוא פורפירא ולמידן עמין, דכתיב (תהלים קי) 'דין בגוים מלא גויות' עד די אתא ונחיים לון".
[תרגום ללה"ק: ומכאובים שסבלו עם המשיח. ואז לובש לבוש מלכות ושם חקוקים ורשומים כל אותם הרוגים של שאר העמים עובדי

¹⁵ פנחס (רכז).

¹⁶ והנה בעל המימרא הנ"ל הוא רבי יעקב דכפר חנוך, ויש להעיר מאי נפקא מינה אם היה מכפר או מעיר וגם שם הכפר מאי קא משמע לן? ויש לומר שרמז בזה שיהיה ענין של חנינה (חנוך) ועל ידי זה תהיה גם כפרה (כפר) לישראל. ועוד רמז לטובה יש בזה, שהרי תיבות "בצע אמרתו" נמצאות בקינה השנייה שבאיכה בפסוק השבעה עשר – בגימטריא טו"ב.

¹⁷ בראשית (לט).

עכו"ם באותה פורפירה, ועולה אותה פורפירה למעלה, ונחקק שם תוך הפורפירה העליונה של המלך. והקב"ה עתיד ללבש אותה פורפירה ולדון עמים, שנ' ידין בגוים מלא גויות', עד שבא ומנחם אותם.]

ולפי זה יובן היטב אמאי מתעטפים בטלית דוקא במנחה (אחר חצות), שכיון שעתיד הקב"ה לנחם אותנו ע"י הפורפירה, הזמן היותר מסוגל לזה הוא בט' באב אחר חצות, זמן לידת משיח, ולכן אז אומרים 'נחם' – דווקא עם הטלית. ויה"ר שינחמנו בקרוב ויקוים מש"כ "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו" – בגימטריא תכלת.

ומעתה יש לומר שכשם שבזמן החורבן נגנז התכלת לאט לאט, כן גם קודם הגאולה יוחזר לנו גם כן לאט לאט,¹⁸ וכמו שאנו רואים בחוש. ויה"ר שנזכה שי'תגלה ה'דבר ו'יתפרסם ה'ענין ע"י משיח בן דוד בב"א.

¹⁸ עיין במאמרו של הגה"ק ר"ע אופמן שליט"א בקובץ 'והיה לכם לציצית' (תשס"ז), המבאר ההכרח על פי קבלה לגילוי התכלת קודם ביאת משיח.